

ІСТОРИКО-СОЦІЄТАЛЬНІ ЗАСАДИ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ТА ЙОГО СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА РОЛЬ

Аналізуються історико-соцієтальні засади духовності українського народу та його цивілізаційна роль на сучасному історико-культурологічному ландшафті. Духовність українського етносу комплексним чином досліджується на перетині історичної науки, філософії, соціології, синергетики та інших предметних наукових галузей у контексті концепції цілісності, що дозволяє дійти висновку про гранично-парадоксальну природу духовності українства та його особливу роль у сучасній світовій історії. З'ясовуються перспективи подальшого історичного розвитку української держави.

Ключові слова: український етнос, соцієтальна психіка, геополітична роль, культурологічний ландшафт, духовність, самоідентичність, еволюційно-синергетичний підхід, сакральна мотивація історичного процесу

Аналіз сучасної соціокультурної ситуації у світі та Україні дозволяє дійти висновку, що нині Україна у своєму історичному русі зіштовхнулася з цивілізаційним викликом, який виявляє альтернативі вектори її розвитку чи у напрямі перетворення на ресурсну територію для розвинених країн світу, чи у напрямі розвитку власної держави та збагачення джерел народної мудрості, відродження національного духу, здатного забезпечити адекватну національну самоідентичність українського народу, пошуки якої посилюються за складних умов історичних лихоліть, коли "українська національна культура за 350 років колоніального існування в рамках Російської (включаючи й радянський період) імперії зазнала значно більших втрат, ніж за часів татаро-монгольської навали" [86, с. 257].

У зазначеному контексті критичної значущості набуває інтенсифікація процесів соціально-економічної та культурно-політичної глобалізації, що призводить до розмивання мовних і релігійних спільнот, руйнуванню національної самобутності держав і націй. На противагу зазначеній тенденції у світі виявляється полярна тенденція, що посилюється у тих країнах, які зіштовхнулися з небезпекою втратити національну ідентичність та її історичну неперервність. Ця тенденція актуалізує нову історичну ситуацію, коли культурна самобутність переживає певний ренесанс – поширюються новітні оригінальні трактування національних способів економічної і соціальної самоорганізації, релігійно-міфологічних практик, народного творчого самовираження, відтворення історичних артефактів, традицій, мови, освіти, культури взагалі, нове трактування національних символів та історичного минулого.

Зазначене сприяє поширенню нової хвилі історіографічних досліджень, наукових розвідок автентичних історичних джерел українського соціуму, що супроводжується реабілітацією історичної спадщини великих постатей української державності і культури (В. Антоновича, М. Грушевського, І. Огієнка, Д. Донцова, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, І. Крип'якевича, М. Костомарова та ін.) та сприяє поверненню в Україну історичних та етнографічних праць науковців української діаспори (О. Субтельного, Д. Дорошенко, І. Лисяка-Рудницького, Н. Полонської-Василенко, О. Оглобліна та ін.), часописів "Сучасність", "Український історик" та ін.

Зазначені дослідження історичного минулого та історичного сьогодення України створили умови для інтенсивної розробки нових історичних тем [4; 6-14; 33; 36; 39; 41; 44; 51-56; 61; 65; 77-79].

Неабиякої актуальності набувають історичні дослідження, спрямовані на поглиблення розуміння історичної траєкторії українського народу, його історичної спадщини (Л.Баженов, В.Баран, І.Войцехівська, Л.Дубровіна, О.Іваницька, М.Кордон, С.Міщук, С.Падалка, М.Слободяник, Г.Стародубець, В.Трофимович, В.Шандра, Г.Швецова-Водка, О.Швидак, А.Шевчук, І.Ярмошик та ін.). У цьому контексті великої значущості мають як загальноісторичні дослідження (М.Грушевського, М.Драгоманова, Б.Кістяківського, М.Костомарова, Ю.Марахова, П.Куліша, І.Огієнка, І.Рибалко, О.Субтельного, П.Чубинського та ін.), так і дослідження етнонаціональних відносин (В. Антоновича, М. Аркаса, Л.Заштовта, Д.Бовуа, О.Гонтара, М.Іванова, Т.Єременко, О.Войналович, Г.Стронського та ін.), етносоціологічних аспектів розвитку етносів у поліетнічних організаціях (Ю. Бромля, Б. Євтуха, Я. Липського, П. Еберхардта та ін.).

Збагачується та змінюється теоретико-методологічне підґрунтя дослідження історії, зокрема й української (Ю. Алексєєв, В. Головка, П. Добров, С. Жук, Л. Зашкільняк, С. Кульчицький, І. Мартинюк, Г. Мишечкіна, Ю. Павленко, В. Потульніцький, О. Рєєнт, Л. Таран, Ю. Теміров, О. Удод, Н. Яковенко та ін.).

При цьому визнається, що вивчення історичних феноменів сучасності слід проводити комплексним чином, залучаючи крім суто історичної науки інші предметні галузі наукового пізнання (Г. Бондаренко, О. Борисова, Л. Бородкін, В. Бранський, С. Водотика, Л. Грінін, В. Моргун та ін.).

Відтак, поглиблюється методологія дослідження парадигматичного знання в історичній науці, зокрема у контексті аналізу *сакральної мотивації історичного процесу* (О. Борисова) та використання *цивілізаційного* (визначає зв'язок історизму з домінуючим типом культури) (О. Борисова, Л. Грінін, В. Моргун та ін.), *парадигмального* (визначає зв'язок історизму з домінуючим типом світогляду) (О. Борисова, Г. Бондаренко та ін.), *еволюційно-синергетичного* (визначає механізми історичного розвитку соціумів) (Л. Бородкін, В. Бранський та ін.) та *історико-антропологічного* (визначає соціетальні, тобто психологічні, риси соціумів) (О. Донченко) підходів.

Взагалі, як пише В. Лутай, на сучасному етапі розвитку суспільства створення все більш складних упорядкованих систем ставить на порядок денний питання про систематичне оволодіння як загальними закономірностями розвитку світу, так і їх конкретизованими формами в усіх видах людської діяльності [63, с. 100].

Зазначене вище зумовило **завдання** нашої статті, яке полягає у з'ясуванні історико-соціетальних засад духовності українського народу та його цивілізаційної ролі на сучасному історико-культурологічному ландшафті завдяки залученню новітніх наукових підходів, зокрема сучасних теорій розвитку – синергетики та глобального еволюціонізму. Це дозволить визначити найближчі перспективи розвитку України

Відмітимо, що сучасна доба займає особливе місце в історії людства, оскільки ніколи раніше час розвитку людського суспільства не був так "згущений", так прискорений, як нині. Безпрецедентний за масштабом, глибиною та темпом процес розвитку сучасного світу сприяє створенню унікальної історичної ситуації, коли, – писав С. Цвейг, – "як на вістря громовідводу накопичується вся атмосферна електрика, найкоротший проміжок часу вміщає в собі велику кількість подій".

Аналіз історичних праць та соціокультурної ситуації в Україні дозволяє дійти висновку, що нині створюється унікальна ситуація, коли *кордони між історичним минулим та теперішнім розпорошуються, коли історичне минуле нації стає*

її сьогоденням та виступає важливою детермінантою соціально-економічних процесів. Відтак, актуалізується новий діалектичний виток історичного розвитку українського соціуму, коли країна повертається до своїх сакральних ідеологічних "глибин", але на новому історичному рівні розвитку.

Цей висновок узгоджується із загальними циклічними закономірностями розвитку як діалектичної та системної сутності. При цьому, вивчення розвитку як такого постає важливим методологічним знаряддям з'ясування проблемних аспектів історичного минулого і сьогодення, коли узагальнений аналіз системно-синергетичного принципу розвитку постає методологічним підґрунтям аналізу будь-яких онтологічних та гносеологічних сутностей, на основі чого можна говорити про *теорію глобального еволюціонізму* [83] та концептуалізувати *універсальну парадигму розвитку*. Вона виявляє узагальнену модель еволюції природних та соціальних організмів, яка полягає у процесі порушення симетричного стану цілісності предметів та явищ у їх розвитку і, врешті-решт, поновлення цієї цілісності на вищому еволюційному виткові [24; 25].

Зазначений універсальний принцип розвитку будь-якого явища знаходить вираження в синергетиці у вигляді моделі руху системи від стану ієрархізації до деієрархізації з подальшим циклічним чергуванням зазначених станів. При цьому, цей розвиток регулюється певними атрactorами як еволюційними цілями, на які орієнтується розгортання процесів розвитку системи [13; 14; 25].

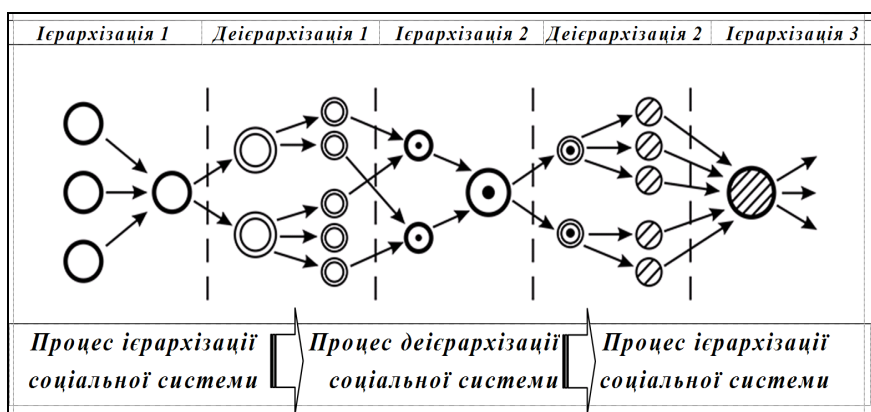

Рис. 1. Синергетичне розуміння чергування процесів ієрархізації та деієрархізації в розвитку соціальних систем

Ми вважаємо, що історичний розвиток українського народу являє собою найбільш виразний вияв зазначеної синергетичної схеми, оскільки цей процес виявляє три етапи руху українського етносу від його становлення та стану інтегрованої цілісності (що супроводжується формуванням своєрідної соціетальної психіки українського народу) до стану соціумної дезинтеграції (коли український народ все ж не втрачає своєї ідентичності), а він нього – до поновлення системної цілісності етносу, що позначається на створенні (поновленні) єдиної держави, розпорошені частини якої повертаються до своїх сакральних історичних джерел, коли настає час "збирання каміння".

Зазначена історична траєкторія може вважатися повним циклом розвитку світових етносів, серед яких небагато таких, які пройшли через зазначені діалектичні етапи (серед них, наприклад, польській та єврейській соціуми).

Комплексний історичний аналіз українського етносу (який проводиться з метою з'ясування перспектив його подальшого історичного розвитку), на наш погляд, слід здійснювати не тільки з позиції еволюційно-синергетичного підходу, що розглядається, але й за допомогою аналізу соціетальної психіки українського

народу, залучаючи історико-антропологічний підхід: оскільки кожен етнос, подібно до людини, володіє певним менталітетом та певною "душею" чи психічною організацією (так званою "соціальною психікою" [35]), то можна говорити про духовність як найбільш глибинну "сакральну" характеристику етносів та виразника суми їх ідеологічно-світоглядних поглядів, що у контексті сакральної мотивації історичного процесу постають системотвірним чинником кристалізації соціально-політичного устрою соціумів та багато в чому визначають їх історичну траєкторію.

Духовність, яка є переважно категорією міфологічно-релігійного, цілісно-синкретичного світорозуміння, етимологічно походить (принаймні на рівні індоєвропейських мов) з такого поняття, як "дух". Дух, як поняття в основному релігійне, виражає явище, що за своїм визначенням не має чіткої просторово-часової локалізації. *Тобто дух (як і духовність) втілює в собі принцип цілісності, синергії, взаємозв'язку, взаємодії, опосередкування одного іншим, відображуючи фундаментальний вимір буття – цілісність.*

Виникає запитання, чим є цілісність? Її Аналіз доцільно проводити у контексті всезагальної пояснювальної моделі дійсності, яка набуває колосальної гносеологічної цінності в контексті концептуального поля, де світ розглядається у вигляді тріадної схеми: як суб'єкт і об'єкт (щось внутрішнє і зовнішнє, іманентне і трансцендентне, людина і світ, "Я" і не-"Я") і межа між ними. У гештальтпсихології це тріадне членування виступає у вигляді схеми: "Я", "не-Я" та "межа" між ними. Внаслідок того, що межа має парадоксально-багатозначний зміст (тому, що принципово неможливо сказати, кому вона належить: суб'єкту, об'єкту, їм обом одночасно, або ні першому ані другому [62, с 149-170], суб'єкт-об'єктні відношення також парадоксальні, оскільки з позиції вищесказаного суб'єкт й об'єкт, з одного боку, *являють собою єдиний нерозривний комплекс* (якщо межа належить їм обом), а з іншого, – *вони постають як контрарні, окремі сутності*, якщо межа належить або одному з них, або є чимось самотійним.

Саме у сфері межі, відносини між суб'єктом та об'єктом репрезентують феномен цілісності, тому що тут ці відносини постають когнітивно рівноправними аспектами дійсності. Річ у тім, що у сфері межі відносини між суб'єктом та об'єктом виявляють *чотири можливих когнітивно рівноправних формально-логічних "переваги" залежно від того, кому належить межа*: 1) або об'єкт є первинною реальністю (коли межа належить об'єкту); 2) або суб'єкт (коли межа належить суб'єкту); 3) ні суб'єкт, ані об'єкт (коли межа не належить жодному з них); 4) і суб'єкт, і об'єкт (коли межа належить їм обом). У буддизмі та індійській логіці ця логічна схема втілена в діалектичній установці, котра має назву "чотири альтернативи" [37, с. 234], що відповідають чотирьом рівням осягнення буття, а також виражають чотири можливі логічні координації між будь-якими протилежностями.

Отже, межа (а в більш загальному розумінні – будь-яке граничне явище) є категорією, що відображає цілісність, зв'язок, взаємини, що складає річ з елементів [84]. Можна говорити про спеціальний ефект межі, який спостерігається у багатьох формах поведінки, коли, як доводять етологи, лісова галявина, берег моря, межа зораного поля і взагалі будь-яка особливість на одноманітній місцевості приваблює живих істот, коли життя роїться головним чином на границі трьох середовищ – океану, суші та атмосфери [30, с. 71]. Межа ("середина") може розумітися як перехрещення функцій, як місце, де "накопичується структура" [74, с. 47], як те, що поєднує минуле з майбутнім. Тобто межа в плані динаміки є концептуальним фокусом буття, який дозволяє пов'язати те, що було (минуле, витоки) з тим, що буде (майбутнє, мету), через що кристалізується структура як єдність своєї історії та перспективи.

Суть межі можна проілюструвати й думкою М. М. Бахтіна, який писав, що людина ніколи не збігається із собою, а істинне життя особистості здійснюється як би у точці цього незбігу. Як писав А. Камю в книзі *"Бунтуюча людина"*, митець виконується саме в цьому постійному мандруванні між собою та іншими, на півдорозі від краси, без якої не може обійтись, до людського суспільства, з якого не в силах вирватися.

Можна говорити й про феномен соціального маргіналізму як стану індивідів, що перебувають на межі двох різних конфліктуючих укладів, способів життя, культур, рас. Маргінальність тут може розумітися не лише як соціальний феномен, але й феномен науковий – як джерело руху до нового, коли можна зазначити, що "абсолютна більшість нового, геніального, відкритого в науці та технології, культурі тощо, спочатку виглядала як ересь, як щось незвичне, ненормальне, відхилене, тобто маргінальне" [66, с. 177-178].

Межа має діалектичний суперечливий характер. В ній буття кінцевого об'єкта як би зштовхується з його небуттям. Через її існування небуття кінцевого виявляється невід'ємною умовою його буття [47, с. 39]. Тобто тут буття та небуття "стикаються", через що ми маємо "парадокси межі", які "полягають в тім, що "поблизу" межі має місце своєрідне "спотворення" кінцевого об'єкта. Визначеність об'єкта на межі його буття як би "вироджується", через що виникають труднощі в опису "граничних ситуацій" [47, с. 40].

Гранична ситуація як парадоксальна сутність фіксується в контексті поняття "еволюційної середини", чи "перехідної сходинки" від одної якості до іншої [2, с. 281-296], яку Аристотель, Гегель та інші філософи називали "середнім терміном" по відношенню до понять, що фіксують витоковий та завершальний якісний стан об'єкта, розвиток якого аналізується. У філософській літературі відношення таких "напівпротилежностей" називають контрмедіальним на відміну від контрарного відношення, яке відображає "повну" полярну симетричну протилежність речей та процесів (наприклад, рух та спокій, світло та темрява), та на відміну від контрадикторного (темне – нетемне, тобто не несвітле).

Межа має парадоксальний зміст через те, що в ній минуле трансформується у майбутнє, тобто тут об'єкта, що змінюється в результаті розвитку, вже немає як старого, і ще немає як нового. Тут маємо *парадокс розвитку* (виникнення, або телеологічним парадокс), котрий полягає в тому, що якщо щось нове виникає зі старого, то воно вже повинно утримуватися в ньому в потенційно-можливому, віртуальному стані і, тому, не є "радикально" новим у повному змісті цього слова. У К. Маркса даний парадокс виявляється в тому, що капітал виникає в обертанні й одночасно не в ньому. У Ч. Дарвіна новий вид виникає зі старого й одночасно не з нього [94, с. 22-23].

Ефект межі проявляється і в тому, що "людські гени відтворюють себе не в деякій аморфній масі населення країни, регіону, континенту чи світу в цілому, а саме в етнічних межах. На протязі віків це призводить до формування генетичної своєрідності етносів і відмінностей між їх генофондами" [81, с. 168]. Як показав Л.М. Гумільов у книзі *"Ентогенез та біосфера Землі"*, вісі пасіонарних поштовхів, подібно "життєвому пориву" А. Бергсона, дають імпульс розвитку тих чи інших глобальних соціальних процесів. Ці вісі проходять через стики ландшафтів і, як наслідок, через угруповання людей, що займаються різними видами господарської діяльності. Відтак, явище "перехідної сходинки" актуальне в теорії антропосіогенезу [40, с. 64-71, 114-152].

У синергетиці, науці про відкриті системи та закономірності їх розвитку, межа виявляється в так званій "точці біфуркації" розвитку системи, де остання докорінним чином трансформується. У екзистенціалізмі як філософському напрямі "граничній ситуації" між життям і смертю (що співвідноситься з такими

культурологічними феноменами, як ініціація, посвячення, водохрещення і т. ін.) надається вирішальне значення в процесі прозріння людиною своєї сутності.

Феномен границі відіграє фундаментальну роль у побудові ідеологічних основ релігійної свідомості. Достатньо сказати, що слово "релігія" етимологічно походить від поняття "зв'язок", що встановлюється між двома неспівмірними і принципово взаємовиключаючими безоднями – Небом та Землею. Ісус Христос в християнстві парадоксальним чином поєднує ці безодні, як Він поєднує в одному лиці "неподільно та незліянно" і дві протилежні природи – тваринну і божественну. Він тут постає Адамом, що співвідноситься з Адамом Кадмоном кабалістичної містики, котрий розглядається як "первісний Адам", духовна людська сутність, першообраз творіння і з'єднувальна ланка між нескінченністю Бога та кінцевими речами, що Їм створені. Ісус Христос тут виявляє гранично-біфуркаційну природу (виражаючи суть парадоксу розвитку) і тому, що поєднує два протилежних принципи буття – життя та смерть.

Вчення про духовність з точки зору вищевикладеного аналізу [25] має виражати ідею єдності людини і світу, уніфікуючи та сполучаючи в собі психофізіологічний, соціально-політичний, етико-аксіологічний, культурно-історичний, соціоприродний, космопланетарний контексти людського буття. Духовність ми визначаємо як категорію суспільної свідомості, що у своєму змісті відображає у досить специфічному вигляді універсальну властивість Всесвіту – цілісність, яка є чинником неперервності, цілісності, тотальності всіх проявів існування матерії. *Важливо зазначити, що духовність як єдність протилежностей – це гранична категорія.*

Стан духовності як дещо принципово цілісне, граничне і тому парадоксальне передбачає наявність певних соцієтальних рис соціумів та окремих людей, їх відповідну поведінку та світогляд, які характеризуються відкритістю, миротворчістю, нейтральністю, спонтанністю, самодостатністю, непередбаченістю, парадоксальним синтезом протилежних рис та якостей, здатністю виходити за межі зовнішньої доцільності, бути собою і одночасно поза собою, поєднуючи внутрішнє та зовнішнє, складне та просте, статичне та динамічне, чуттєве та логічне, природне та надприродне, містичне та раціональне... Чим більше все це притаманне людині, тим більш духовною істотою вона є, тим більш здатна така самоактуалізована (за А. Маслоу) людина до рівноваги та одночасно до розвитку.

Отже, духовність як синтез протилежностей, як Істина (яку С. Церетелі називав "єдністю протилежностей" [89]), як граничне явище є одночасно первісним витокон онто- та філогенетичної еволюції, і її підсумком; тим, з чого починається рух, і також тим, чим він закінчується. Це, також й те, що є діалектичним ґрунтом руху, що здійснюється завдяки взаємодії протилежностей, котрі постійно "нівелюються", виявляючи "нейтральний елемент" – духовність – "алмазне буття Абсолюту" [45].

Якщо говорити про український народ, то його можна охарактеризувати як *найбільш виразного носія духовності*, оскільки український етнос – принципово граничний народ, який деякою мірою поєднував та поєднує Євразійський Схід та Захід, Європейський Південь та Північ як в геополітичному, так і в релігійно-культурологічному відношенні.

Останнє знаходить певне підтвердження, оскільки, як довели дослідження геологічних особливостей України, вона є геологічним центром Європи [28, с. 2], що виявляється вагомим геополітичним чинником, зв'язок якого з геолого-ландшафтним аспектом існування країн отримав певний розвиток ще в 20-30-х роках ХХ сторіччя, коли М. Грубецької, П. Савицький, Георгій (Джордж) Вернадський розвинули наукову спадщину М. Данилевського, К. Леонтьєва,

зокрема, подолали європоцентризм, звернули увагу на ландшафт як чинник історичного процесу.

Цікавим є також і те, що саме на ґрунті України виявилась одна із спроб поєднати дві гілки християнства – східну та західну – у вигляді греко-католицької церкви. Майже з середини XVI ст. українські землі приймають до себе різні форми протестантизму, а ще раніше тут розповсюджувалися іудаїзм та іслам.

Відтак, як пише В. Цибух, "Україні випала доля всю свою історію бути "на краю", на межі, на кордоні. Між лісом і степом, між морем і суходолом, між землеробною цивілізацією та кочовим варварством, між Заходом та Сходом. Тому Україну завжди вирізняло розмаїття природнокліматичних умов та культур" [82, с. 4].

Саме тому Україна являє собою характерну загадку культурно-історичної ідентичності [48, с. 143-144], оскільки вона протягом своєї історії завжди знаходилась на лінії протистояння різних державно-політичних сил. Території Київської Русі, Галицько-Волинської, Гетьманської держав, сучасної України – різні, а сама територія України не один раз була розділена між різними державами. Так у 20-ті роки XX століття маємо "ніби зліквідовану Україну. Всі частини її опинилися під різними окупаціями: з 1918 року Буковина – під румунською окупацією, з 1919 року – Закарпаття – під чеською, з 1921 року Наддніпрянська Україна – під російсько-совітською та польською, з 1923 року Галичина – під польською" [75, с. 133]. Подібна "розірваність" України стосується й етнічного складу українського народу, про що писав І. Лисяк-Рудницький у "Нарисах з історії нової України" [60].

Граничність України втілюється у її назві, яка виражає ідею краю [27]. Цікаво, що у словнику В. Даля "край" трактується як початок і кінець, тобто має граничну, "біфуркаційну" природу.

"Як кожне пограниччя, ця територія "вагітна", з одного боку, злиттям багатства різних міфічних та релігійно-культурних традицій, а з другого – суперечностями, які оці різні складники переносять із собою: осіла і кочова державність, християнство та іслам, католицизм та православ'є, патрімональна і конституційна основа..." [79, с. 59]

Тут можна навести й роздуми І. Огієнка щодо феномену окремішності устрою української православної церкви, що зумовлюється, на його думку, серединним географічним становищем України між Сходом і Заходом і, відповідно, формуванням своєрідного менталітету, який поєднував надзвичайну любов до свободи з глибокою релігійністю, прагненням до демократизму не лише у політичній, а й у духовній площині [71].

"Україна, – пише Л. Окіншевич, – є країною проміжного характеру, з територією, що лежить на кордоні двох "культурно-історичних типів", і являє собою широкий простір переходового від одної до іншої цивілізації характеру" [72, с. 110]. Протягом усієї української історії, на його думку, ми спостерігаємо наявність західних і східних типів, устроїв та породжених ними людських вдач.

У зв'язку з цим І. Крупницьким висловлюється така думка: "Україна, безперечно, є синтезом між Заходом і Сходом, але синтези бувають різні, з перевагою того чи іншого елемента. В усякому разі європейськість України не підлягає жодному сумніву: з загальноєвропейського руху її не можна виключити, до нього вона належить органічно... Хоч Україна належить до Східної Європи, вона духовно репрезентує в своєму синтезі Заходу і Сходу деякі важливі, навіть основні риси західної ментальності. Тому можна, і навіть слід, говорити про призначення України бути Заходом на Сході" [цит. за: 72, с. 104]. Тим більше, що за останні 800 років історії України вона багато разів втрачала свою незалежність, територію, віру, але постійно поновлювала свій національний статус, "горіла, але не згорала до кінця", перебуваючи немов би у постійному граничному

біфуркаційному стані.

Відтак, можна дійти висновку про *інтегруючу роль українського етносу* як "психоісторичного мосту" між Заходом і Сходом, Північчю і Півднем, про що пише В. Моргун, який вважає, що український народ характеризується переважно "сенсорно-колективістським", синтетичним, правопівкульовим менталітетом [65].

Висновок про граничність українського етносу та його інтегруючу роль не є оригінальним. Багато дослідників відмічають, що на рівні філософської думки в українців домінують екзистенціальні мотиви, плюралістичний, поліфонічний стиль філософствування, – саме те, чим характеризується один з видатних українських філософів – Г. Сковорода, якому притаманні "домінантні лінії української світоглядної ментальності – антеїзм ("сродність" Людині всього світу), екзистенціальність (орієнтованість на неповторне у своїй окремішності людське існування, плюралістичність і водночас діалогічна гармонійність реальності), кордеоцентризм ("серце – всьому голова)", утвердження принципу "нерозривності" і водночас "незілліяності" природи та людини" [5, с. 230-252]. Існує думка про причину розвитку такої світоглядної риси: "тривале проживання на межі ворожого степу виродило в українців специфічне "екзистенціально-межове" світовідчуття – гостро емоційне переживання сьогоденності життя, життєлюбність, поетичне, лірично-пісенне сприймання природного та соціального оточення" [5, с. 230-252].

Відтак, аналіз особливостей українського етносу, його соціетальних рис свідчать про те, що він як граничний феномен є найбільш виразним втіленням духовності як гранично-парадоксального феномену, оскільки в українській психіці Бог розчинений в усій природі [73]. І. Нечуй-Левицький підкреслював пантеїстичність української примітивної релігії, яка наповнює весь світ богами, дає думку зіркам, лісам, птахам, тваринам, у той час коли монотеїзм віднімає її у всіх живих істот, залишаючи її Богу [67]. Миролюбність, традиціоналізм, толерантність [5, с. 65; 95; 96] також характеризують українців як носіїв духовності, що постає гранично-парадоксальним феноменом та характеризується екзистенційністю – розчинністю у соціо-космопланетарному оточенні.

Потреба в самоактуалізації, прихильність до свого "Я" [51] свідчать про розвинений комплекс екзистенційності – який реалізується в людини 24 години на добу і який впливає з індивідуалізму українців, – якості, що, як свідчать історіографічні дослідження, котрі ми знаходимо практично в усій етнопсихологічній літературі (у М. Костомарова, Ю. Липа, Д. Виконської, В. Липинського, М. Донцова, Я. Яреми, М. Шлемкевича, П. Гнатенка та ін. [29; 51; 57-59; 88; 92; 93; 96]), притаманна українській ментальності, що кристалізувалася, як пише Я. Ярема [96, с. 16-18], за умов нескінченних історичних "лихоліть".

Слід зауважити, що лихоліття підстерігають саме граничні народи, які актуалізують своє буття на перехресті "простору та часу", що призводить до постійної фізичної та психічної напруги протягом віків [85, с. 375-385]. Це привело до формування відчуття пасивності, коли український етнос сприймав себе як об'єкт, а не суб'єкт історії [5, с. 101].

Духовність як єдність протилежностей проявляється в тому, що в українській національній душі поєднуються протилежні якості – ліричність та сентиментальність згашають природну прагматичність та занепокоєність, що відіграє роль своєрідного психоделіка [93, с. 107]. "Геніальний примітивізм", інфантилізм, нездатність включитися в умови зрілого віку [92, с. 109] характеризують прагнення українського етносу до безпосереднього існування за екзистенційним принципом "тут і зараз", що характерно для дитини. Ця якість притаманна також і жінці, що, як свідчить соціальна психологія, характеризується "симетричною" поведінкою, та пасивним світосприйняттям: український народ, як пише О. Донченко у книзі "Соціетальна психіка" [35], деякі дослідники відносять

саме до жіночих націй [90].

Таким чином, типовими рисами українського національного характеру можна вважати демократичність, волелюбство, емоційність, що виявляється у музичності, наближеності українців до природи, культі жінки і родини, релігійності, толерантності до інших народів, працелюбстві, гостинності тощо [50, с. 34-58].

Наведені роздуми про ментальність українського народу свідчать про його подвійно-парадоксальну сутність та високорозвинену духовність, котра найбільш повно реалізується у структурі соціетальної психіки народу України та постає найбільш виразним утіленням категорії цілісності, що актуалізується як специфічна сутність головним чином саме як граничне (парадоксальне) явище.

Гранично-подвійну, парадоксальну природу українського етносу можна проілюструвати через один з елементів державної символіки (зрозуміло, що саме вона, як виразник сакральності-іраціонального, глибинного шару ментальності народу, може претендувати на найбільш концентроване відображення духовних рис будь-якого етносу), а саме, жовто-блакитного прапору. Кольорове виконання прапору досить унікальне, оскільки мало де у світі зустрічається зіткнення двох протилежних і полярних у хроматичному відношенні кольорів – холодного блакитного і гарячого жовтого. До сакральності-іраціонального аспекту будь-якого народу відноситься й його національний гімн. Навряд чи можна знайти гімн, який, подібно до національного гімну України, констатує і навіть оспівує проміжний між життям та смертю стан нації – *“Ще не вмерла України...”*.

З точки зору психологічної науки парадоксальні риси духовності роблять людину *“відкритою”*, синергійною системою, котрій притаманна спонтанна поведінка. Багато дослідників (наприклад А. Маслоу [97], Дж. Морено [98]) вважають, що спонтанність – це наріжний атрибут творчості як здатності кристалізувати нові сенси за рахунок сполучення відмінних і навіть полярних за змістом онтологічних та гносеологічних реалій; цікаво, що одним з настановних принципів сюрреалізму є спонтанність, автоматичний акт як *“експресіоністичне вираження “нутра”, що здатний “відхилити завісу істини, оголити духовну субстанцію”* [3, с. 11].

Творчість як здатність до синтезу понять та категорій досягається саме через наявність духовності, що має граничну, парадоксально-багатозначну природу.

Якщо духовність вважати *“серцем”* Всесвіту, що виражає його телеологічні функції, то українській духовності, очевидно, випала доля *“генератора”* духовного відродження нашої планети, що переживає духовну кризу. Саме такий висновок робить Ю.М. Канигін у книзі *“Шлях аріїв”* [46]. Як писав Ф. Нішце, *“обдарованість слов'ян здавалася мені вищою, ніж обдарованість німців, я навіть думав, що німці увійшли до ряду обдарованих націй лише завдяки сильній домішці слов'янської крові”* (див.: праці з *“реконструкції історії”* та *“нової хронології”* Г. Носовського та А. Фоменка [68; 69]).

Виникає питання про головну особливість країни, яка постає духовним генератором континенту чи взагалі всієї планети, оскільки те, що тривалий час та чи інша країна, нація, ідея може відігравати провідну роль у процесі культурно-духовного розвитку значних регіонів землі, не викликає сумніву. Відомо, наприклад, що виникнення тієї або іншої світової релігії визначало магістральний напрям у розвитку суспільно-економічних формацій на тривалий час; так було на Близькому Сході, в Північній Африці і Середній Азії в ранньому середньовіччі з приходом ісламу; так було з буддизмом перших індійських імперій і зороастризмом – іранських; виникнення феодальних соціально-економічних відносин у пізній Римській імперії пов'язане з появою християнства [38]. А. Тойнбі вважав, що релігії відіграють інтегративну роль у контексті вищих цінностей

людей.

При цьому рівень розвитку духовності прямо не корелює з політико-економічним рівнем розвитку тієї чи іншої держави (як прямо-кореляційним чином не пов'язані суспільне буття та свідомість). Навпаки, політико-економічний та культурологічно-філософський аспекти суспільства взаємодіють за принципом негативного зворотного зв'язку. Тут можна говорити, що політично та економічно відсталі держави як правило посідають передові позиції в сфері філософії та деяких інших галузях культури. Так, держави, що є економічно відсталими, в філософії можуть відігравати першу скрипку: Франція у XVIII ст. по відношенню до Англії, на філософію якої французи спиралися, а потім Німеччина по відношенню до перших двох. Як наголошував Вівекананда, "духовні ідеали завжди з'являються людству від тих народів, яких топтали ногами..." [див.: 80, с. 292; див. також: 15], а О. Еріх писала, що "пафос історії спочиває не на тих, хто самовдоволений та ситий".

З точки зору синергетичної методології можна стверджувати, що піднесення духовної культури має місце в період історичного "затишшя" в ході історичної еволюції, яке здатне перерости у майбутню бурю. Тобто соціуми час від часу перетинають так звані точки біфуркації, де готується докорінна зміна певної соціальної моделі, і саме у цих точках (що є граничним явищем) система, як свідчать синергетика [49, с. 4-5], виявляється чутливою до незначних зовнішніх інформаційних (духовних) впливів.

Якщо Україна завжди існувала на межі між Сходом та Заходом, то цей "граничний" геополітичний стан виражав та виражає особливий "нейтральний" статус Українського етносу. Це нині відмічається низкою дослідників, які вважають, що Україна покликана стати "слов'янською Швейцарією". Тим паче, що саме нейтральний (парадоксальний) шлях розвитку України відповідає духовним рисам українського народу.

Таким чином, ментальність Українського соціуму виявляє нейтрально-розірваний зміст, що визначає внутрішній механізм розвитку України як державної та етнічної одиниці. С. Хантінгтон, директор Інституту стратегічних досліджень при Гарвардському університеті, у книзі "*Clash of Civilizations*" ("*Зіткнення цивілізацій*"), яка сьогодні вивчається багатьма аналітиками світу, пише, що існують країни (етноси), які є "розірваними" (*torn country*), котрі, як правило, прагнуть до входження до складу країн Заходу, але історико-культурне підґрунтя їх існування свідчить, що вони не є західними. Зрозуміло, Україна є такою "розірваною" (чи межевою) державною, оскільки, як свідчить історія, питання приналежності України до Заходу чи Сходу є одним із важливих для української історії [87].

Деякі дослідники [7-12; 56; 91] вважають, що жодної з умов, які є обов'язковими для входження будь-якої країни до західної цивілізації, в Україні немає. Але вона так чи інакше є засновником однієї із світових вселенських церков. При цьому, як вважав А. Тойнбі, церква як наріжна релігійна інституція є не просто відтворювальним засобом того чи іншого покоління цивілізацій, вона сама є вищим типом суспільства. Тобто можна говорити про культурно-духовний чинник майбутніх цивілізацій як системний чинник їх кристалізації, коли вселенські церкви самі постають центрами утворення цивілізацій.

Відтак, історична перспектива України полягає у розбудові своєї окремої цивілізації. Саме про це пише С. Хантінгтон: "*якщо українці, відмовившись від марксистської моделі поведінки, відкинуть ліберальну демократію і почнуть поводити себе як українці, а не як люди Заходу, відношення між Україною та Заходом знову стануть конкурентними*" [див.: 91, с. 26].

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що Україна має стати одним із центрів євразійської цивілізації. Серед таких можуть бути або Київ, або

Москва, або Варшава. "Ставши могутнім центром слов'яно-православної (української) цивілізації, для якої існування незалежного духовного православного центру в Києві є обов'язковим, Київ зможе, по-перше, неконфліктно конкурувати із Заходом, маючи у складі Української держави сильний плацдарм для потужного впливу на Захід – свою значну, патріотично налаштовану, католицьку частину; по-друге, спрямувавши на себе киевоцентричний вектор східноєвропейської орієнтації, зберегти цілісність Української держави (цей фактор забезпечить підтримку Київської Церкви з боку держави); по-третє, змусити ісламську цивілізацію відмовитись від проєктів зазіхань на православні території Східної Європи" [7, с. 168].

Отже, кожна країна, етнос як системна цілісність, що входить до складу загально планетарної єдності, має своє унікальне соціально-історичне місце у всезагальному історичному контексті людської цивілізації, розвиток якої підпорядковується певним діалектичним законам та сповнений глибокого сенсу. У симфонічній інтегрованості планетарної цивілізації її окремі гілки-соціуми виконують значущі функції, які мають усвідомлюватися представниками цих соціумів, оскільки пізнати своє місце у космопланетарному оточенні – це одне з глибинних призначень людини.

Перейдемо до аналізу історичного аспекту мови як важливого аспекту духовності народу [19]. Мислення – є основним атрибутом людини як мислячої істоти. Те, наскільки добре людина володіє рідною мовою, визначає рівень її інтелектуального і духовного розвитку. В. Гумбольдт писав, що мова народу є його духом, і дух народу – це його мова, тобто мова покликана забезпечувати єдність етносу, який часто розчленований кордонами, розмежований соціально-економічними, політичними, релігійними чинниками [43, с. 46]. При цьому структура, граматичний і лексичний лад різних мов впливають на особливості мислення, а тому визначають і особливості розуміння, пізнання й освоєння людиною самої себе і світу, усвідомлення свого місця в ньому.

Якщо говорити про українську мову, то чимало дослідників (таких, як Ф. Міклошич, А. Шлейхер, О. Бодяняський, П. Житецький, О. Потєбня та ін.) вважають, що вона бере свій початок зі спільнослов'янської мови. Крім того, є підстави говорити, як вважали вчені минулого століття (такі, як Е. Классен, А. Чертков, М. Красунський), що українська мова – одна з найперших індоєвропейських мов, а народ України є одним з старіших державних етносів (про це, зокрема, свідчить і аналіз швидкості мутацій генетичного матеріалу, вивчення якого у представників різних народів говорить про те, що район Трипілля є одним із центрів євразійської цивілізації). Відповідно, український народ у мовному та етнічному відношенні, у певному розумінні, був точкою ("біфуркації"), "вибух" якої призвів до появи слов'янських (а можливо й індоєвропейських) етносів та мов.

Біфуркаційний процес проявляє себе як принципово граничне явище, до якого ми відносимо український етнос, мова котрого також характеризується як гранична сутність. Річ в тім, що структура мови має п'ять головних рівнів – звук, склад, *слово*, словосполучення, речення. Звідси випливають п'ять головних типів мов, кожних з яких базується на одному з рівнів: ізолюючий, аглютинативний, флективний, інтрафлективний, інкорпорууючий. Зрозуміло, що саме слово у структурі мови займає "граничну", центральну позицію, і саме слово, у порівнянні з іншими "поверхами" мови, є максимально повним функціональним виразником мови.

Тому флективні (синтетичні) мови, в яких граматичне значення слів виражається в основному через флексії і в яких слово є, значною мірою, граматично самостійним мовним явищем, – саме флективні мови (до яких відносяться слов'янські), до яких належить українська мова, можуть вважатися

найбільш повним лінгвістичним виразником духовності того чи іншого етносу (якщо духовність розуміється як цілісність, а мова при цьому, є найбільш суттєвим чинником цілісності нації), а також можуть вважатися найбільш довершеними мовами, які дозволяють гармонійно мислити, що, у свою чергу, дозволяє досягти найбільш адекватного розуміння себе та світу.

Треба відмітити, що українська мова є більш флективною, ніж російська. Із закінчень, що не мають відповідників у російській мові, можна назвати флексії кличного відмінка (напр.: мамо), майбутнього часу недоконалого виду (напр., читатиму). В українській мові більше повнозначних (напр., хлопець) і менше зв'язкових (напр., і, з), ніж в російській, що свідчить про вищу ступінь синтетичності української мови.

У цілому в українській мові більше мотивованих слів (тобто слів, смисл яких можна з них вивести; їх тут 14,9 %), ніж в російській (13, 1%) чи в англійській (6,7%). Це приводить до того, що українська мова менш схильна до запозичень в іншомовній матеріальній, ніж названі тут мови і більш схильна до калькування ніж вони. Тобто українська мова має тенденцію до збереження своїх мовних особливостей [76, с. 117].

У плані мотивації слів і тенденції до самозбереження українська мова близька до прадавніх (так званих "сакральних") мов (тібецької, санскриту, мов Північної Америки), що свідчить про те, що вона більш адекватно відображає світ, оскільки у древніх мовах, наприклад, вірно відображалась інтегральна єдність простору та часу, що знаходить відображення у новітніх напрямках розвитку сучасної науки – квантової фізики, де простір та час розуміються єдиним неподільним комплексом.

Пояснимо це. У процесі еволюції людської цивілізації у людини розвивається здатність до абстрактно-логічного мислення, що ініційована процесом руйнації архаїчного космосу древніх співтовариств, ускладненням суспільної інфраструктури і нагнітанням атмосфери соціальної поляризації, суб'єкт об'єктної дихотомії. Абстрактно-логічний тип осягнення буття зумовлює розвиток суб'єкт об'єктного мислення за типом "чи-чи" (логічний закон виключного третього) і руйнацію так званих медіальних форм древніх мов, у яких суб'єкт і об'єкт (внутрішнє і зовнішнє) ще не диференціюються, а людина не протиставляє себе світу, наслідуючи природу, де існують лише безособові процеси і немає суб'єкт об'єктної роздільності. Можна вважати доведеним, що всі древні мови мали в якості однієї з дієслівних форм (які реалізують зв'язок буття і дії в бутті) медіальний стан, який у більшості сучасних мов є практично відсутнім. Тут ми можемо спостерігати активний ("Я будує будинок") і пасивний ("Будинок будується мною") стани, а медіальний стан ("Будинок будує самий себе") відсутній певною мірою, тому що форми вираження прямо-зворотної активності в нас можуть бути закріплені тільки за живою істотою. Тобто древні мови відображали стан єдності людини і світу, їх гармонію, і тому є більш довершеними, ніж сучасні мови, котрі ініціюють стан роздільності суб'єкта і об'єкта (людини і світу) та відображають світ, що зупинився, позбавляючи його динаміки, рухливості, життєвості.

Довершеність древніх мов у порівнянні з сучасними мовами полягає в тому, що, користуючись древніми мовами, людина відчувала себе нерозривно пов'язаною зі світом, тобто була "екологічною", "природно-космічною" істотою – саме тим, до чого нас закликає нова парадигма пізнання світу, з позиції якої він розглядається як інтегральне ціле, що підтверджується вивченням як фізичної, так і психічної реальностей.

Відсутність різких наголосів, уповільнений темп мовлення, передня артикуляція роблять українську мову співучою і ніжною, тому, за оцінками експертів, українська мова належить до найбагатших та наймилозвучніших мов

на землі. Саме до таких її зараховано (разом із французькою та староперською) на Всесвітньому лінгвістичному конгресі в Парижі 1986 року.

Цікаво, що у часи Микити Хрущова була створена Державна комісія, метою якої було підвищення ефективності російської мови. Після деякої роботи комісія вийшла з пропозиціями, аналіз яких свідчив про те, що підвищення ефективності російської мови можна досягти шляхом наближення її до української (наприклад, рекомендувалось замінити подвоєні приголосні однією, писати букву "е", замість "я" у слові "заяц" та ін.).

Естетична привабливість української мови, легкість засвоєння фразеологічних одиниць у зв'язку з їх малокомпонентністю, переважно фонетичний принцип правопису та ін. створили сприятливий засновок для використання мови з метою інтернаціонального спілкування. Крім того, українська мова надзвичайно багата на лексичні елементи, тому що вона бік о бік існувала з російською протягом декількох століть, збагачувалась при цьому словами, які вона запозичувала в російській мові. Таким чином, в українській мові багато слів російського походження. Тут, наприклад, існують багато паралельних понять, які позначають один і той же предмет (наприклад, *поїзд* і *потяг*). Згідно з теорією інформації таке положення надає лексичному матеріалу української мови величезну інформаційну вагу зі всіма когнітивними й світоглядними наслідками, що з цього випливають.

Повертаючись до розгляду історичної перспективи розвитку України, зазначимо, що відповідно до аналізу історичної реальності та шляхів її інтерпретації з точки зору новітніх наукових підходів (зокрема, еволюційно-синергетичного), можна говорити про історичну циклічність як у глобальному, так і локальному рівнях, коли глобальні цикли історичного розвитку повторюються у зменшеному масштабі на локальному рівні.

Цей висновок знаходить деталізацію у наших працях [16–26], де йдеться про цілісний глобальний цикл історичного розвитку українського етносу, який характеризується трьома розглянутими етапами (*становлення* → *розпорошення* → *поновлення стану єдності*), що притаманні повному циклу розвитку етносів і на локальному часовому відрізку. Наприклад, якщо говорити про новітню історію України на локальному рівні (який окреслює часовий відрізок одного покоління – Н. Н. Александров [1]), то вона також виявляє три етапи.

На *першому етапі*, який розпочався у 1991 році і тривав близько 10 років, спостерігається поновлення національної свідомості українського етносу, національна ідея тріумфально крокує містами та селами.

На *другому етапі*, свідками якого ми стаємо, відбувається певне розпорошення України, коли виявляється небезпека дезинтеграції країни, її роз'єднання на Схід та Захід.

На *третьому етапі*, який невблаганно змінить другий, Україна має досягти нового (найвищого) рівню національної інтеграції та реалізації потенційного чинника – духовного ресурсу, яким українська держава володіє.

Зазначена схема історичного розвитку України на локальному рівні постає *певною еталонною матрицею історичного розвитку української держави*, яка має досягти високого рівня соціально-економічного розвитку, оскільки має найпотужніші економічні ресурси і запорукою цього постає духовний чинник українства. Україна просто приречена за короткий час влитися на правах рівноправного економічного партнера до родини найрозвиненіших європейських держав, оскільки для цього в неї є всі можливості: потужний потенціал росту аграрної сфери, пов'язаний із наявністю величезних площ чорноземних ґрунтів, за якими Україна посідає одне з перших місць у світі; українському чорнозему немає рівного у світі – тут єдине місце, де смуга чорнозему досягає 500 кілометрів [34, с. 416]. Крім того, Україна за виробництвом

найважливіших видів промислової і сільськогосподарської продукції на душу населення в 1988-1989 роках серед головних європейських країн (таких, як Великобританія, Італія, Франція, ФРН) посідала провідне місце, тобто мала унікальні стартові можливості.

Отже, проведений теоретичний аналіз дозволяє погодитись з поширеною думкою щодо особливої ролі українського етносу у світовій історії. Як писав видатний німецький історик і філософ епохи Просвітництва, провідник синтезних підходів до науки І. Гердер (1744-1803 рр.) у своєму щоденнику, "Україна стане новою Грецією – в цій країні ласкаве небо, родюча земля. Її веселі, музично обдаровані люди коли-небудь прокинуться... утвориться цивілізована нація: її межі тягнутимуться до Чорного моря, а звідти – на весь світ" [див.: 77, с. 238].

Список використаних джерел та літератури

1. Александров Н.Н. Понимание времени. Культура и циклы. Избранные статьи / Н.Н. Александров // "Академия Тринитаризма", М., Эл № 77-6567, публ.16682, 27.07.2011
2. Андреев И. Л. Происхождение человека и общества / И. Л. Андреев. – М.: Мысль, 1988. – 415 с.
3. Андреев Л.Г. Сюрреализм / Л.Г. Андреев. – М.: Высш. шк., 1972. – 230 с.
4. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – К.: Вища школа, 1990. – 456 с.
5. Бичко А. К. Класична доба української філософії / А.К. Бичко // Філософія. Курс Лекцій. – К.: Либідь, 1994. – С. 230-252.
6. Бондаренко Г. В. Історичне пізнання: питання теорії і практики: Навч. посіб. для студ. іст. ф-тів / Г. В. Бондаренко. – Луцьк: Вежа, 1998. – 220 с.
7. Борисова О. Віртуальна реальність України: "роз'єднана країна" чи слов'яно-православна (українська) цивілізація? / О. Борисова // Християнство і духовність. Зб. Матеріалів другої міжнародної наукової конференції циклу наукових конференцій "християнство: історія і сучасність". – К.: Знання, 1998. – С. 165-170.
8. Борисова О.В. Проблемы экономического положения современной Украины / О. В. Борисова // Ракурс. – Луганск. – 1998. – 29 июля. – С. 4
9. Борисова О.В. Парадигмальний підхід у дослідженні проблем духовності / О. В. Борисова // Духовність українства: Зб. наук. пр. – Вип. 7 / Ред. кол. Ю.М.Білодід та ін. – Житомир : Ред.- вид відділ ЖДПУ, 2004. – С. 26 – 31.
10. Борисова О.В. Генеза наукової парадигми історичного процесу в середні віки (V-XV ст.): Монографія / О. В. Борисова. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 456 с.
11. Борисова О.В. Деякі аспекти етимології, антології і генези методології історичного пізнання / О. В. Борисова // Історичні записки : Збірник наукових праць. Вип. 19. Ч.1. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2008. – С. 22 - 29.
12. Борисова О.В. Методологія історичного пізнання: генеза головних наукових підходів / О. В. Борисова // Історія науки і техніки: Матеріали методологічного семінару. – Луганськ: СНУ ім. В.Даля. – 2008. – С. 11 - 17.
13. Бородкин Л. И. Синергетика и история: моделирование исторических процессов / Л. И. Бородкин // История и Математика: анализ и моделирование социально-исторических процессов / Ред. С. Ю. Малков, Л. Е. Гринин, А. В. Коротяев. – М.: КомКнига, 2007. – С. 8-48.
14. Бранский В.П. Социальная синергетика и теория наций. Основы этнологической акмеологии / В. П. Бранский. – СПб.: СПбАА, 2000. – 107 с.
15. Братко-Кутинський О. Феномен України / О. Братко-Кутинський. – К., 1996. – 304 с.
16. Вознюк О.В. Світ людини: проблеми комплексного вивчення : за матеріалами наук. семінару з синергетики під кер. І. Г. Грабара / О. В. Вознюк, О. Р. Тичина. – Житомир : Волинь, 1997. – 127 с.

17. Вознюк О.В. Духовність як інтегрованість людини в бутті / О. В. Вознюк, Л. М. Овандер // Духовність молоді людини : матеріали міжрегіон. наук.-практ. конф / Ред. кол. Ю. М. Білодід та ін. – Житомир : Ред.- вид відділ ЖДПУ, 1997. – С. 51-57.
18. Вознюк О. Онтологічний аспект дослідження духовності українського народу / О. Вознюк, І. Грабар, О. Тичина // Духовність українства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Ред. кол. Ю. М. Білодід та ін. – Житомир : Ред.- вид відділ ЖДПУ, 1998. – С. 15-17.
19. Вознюк О. Духовність як граничний феномен: соціолінгвістичний аспект духовності / О. Вознюк, Д. Квеселевич, Л. Овандер // Збірник наукових праць / Ред. кол. Ю. М. Білодід та ін. – Житомир : Ред.- вид відділ ЖДПУ, 1999. – С. 22-25.
20. Вознюк О.В. Соціосинергетика та ідеологія держави : навч. посібник / О. В. Вознюк, І. Г. Грабар, М. А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДТУ, 2002. – 187 с.
21. Вознюк О.В. Про перспективи розвитку української держави / О. В. Вознюк // День. – 2001. – 20 лют. – С. 4.
22. Вознюк О.В. Точка біфуркації. Чи стане вона точкою опори? / О. В. Вознюк // Віче. – 2001. – № 12. – С. 82-98.
23. Вознюк О.В. Про перспективи розвитку Української держави: економіка і духовність / О. В. Вознюк // Україна: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали обл. наук.-практ. міжвуз. конф., присвяченої 10-й річниці незалежності України, Житомир, 30 травня 2001 р. – Житомир : Полісся, 2001. – С. 24-36.
24. Вознюк О. В. Концепція цілісності як основа філософського синтезу знань / О. В. Вознюк – Житомир : Рута-Волинь, 2005. – 388 с.
25. Вознюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: Монографія / О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
26. Вознюк О.В. Духовність українського народу у контексті концепції цілісності / О.В. Вознюк // Знання. Інформаційний портал (2011 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу. – <http://www.znannya.info/node/106>
27. Гайда Ф. Как произошло слово "украинцы" / Ф. Гайда // "Академия Тринитаризма", М., Эл № 77-6567, публ.16707, 01.08.2011
28. Гергель О. України – геологічний центр Європи. І цей факт доведено вітчизняними геологами / О. Гергель // Освіта. – 2-9 квітня. – 2003. – № 16 (5033). – С. 2.
29. Гнатенко П. И. Национальный характер / П. И. Гнатенко. – Днепропетровск, 1992. – 213 с.
30. Голицын Г. А. Гармония и алгебра живого / Г. А. Голицын, В. М. Петров. – М.: Знание, 1990. – 128 с.
31. Гринин Л. Е. Формации и цивилизации. Часть 2. Введение в теорию исторического процесса // Философия и общество. – М., 1998. – №1. – С.15-48.
32. Гринин Л. Е. Макроэволюция и мир-система: новые грани концептуализации / Л. Е. Гринин, А. В. Коротаев [Електронний ресурс]. Режим доступу. <http://www.socionauki.ru/journal/articles/129323/>
33. Грушевський М. С. Історія України / М. С. Грушевський. – К.: Либідь, 1992. – 228 с.
34. Докучаев В. В. Російський чорнозем / В. В. Докучаев. – К. – Х.: Держ. Вид-во.гос. літ. УРСР. – 1952. – 460 с.
35. Донченко Е. А. Социетальная психика / Е. А. Донченко. – К.: Наукова думка, 1994. – 207 с.
36. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу / Вибране / М. П. Драгоманов. – К., 1991. – 461 с.
37. Дюмулен Г. История дзен-буддизма. Индия и Китай / Г. Дюмулен. – СПб., Орис, 1994. – 337 с.

38. Дьяконов И.М. Пути истории. От древнейшего человека до наших дней / И.М. Дьяконов. – М., 1994. – 400 с.
39. Етнологічна історія України в документах і матеріалах (Відп. ред. Сохань П.С. – Вип. 1. – К., 1997. – 167 с.
40. Ефимов Ю. И. Философские проблемы теории антропосоциогенеза / Ю. И. Ефимов. – Л.: Изд. ЛГУ, 1981. – 192 с.
41. Зашикільняк Л. О. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. О. Зашикільняк. – Львів: Місіонер, 1999. – 224 с.
42. Зякун А. І. Навчальна література з історії кінця 80-90-их рр. ХХ ст.: історіографічний аналіз / А. І. Зякун. – Суми: ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2011. – 156 с.
43. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Відродження, 1992. – 98 с.
44. Історія України: Нове бачення. У 2 т. / Під ред. Смолія В.А. – К.: Україна., 1996. – Т.2. – 494 с.
45. Казначеев В. П. Космопланетарный феномен человека: проблемы комплексного исследования / В. П. Казначеев, Е. А. Спиринов. – Новосибирск: Наука, 1991. – 304 с.
46. Каныгин Ю.М. Путь ариев / Ю.М. Каныгин. – Киев: Україна, 1995. – 256 с.
47. Кармин А. С. Познание бесконечного / А. С. Кармин. – М.: Мысль, 1981. – 229 с.
48. Кизима В.В. Тоталогія (філософія оновлення) / В.В. Кизима.. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 272 с.
49. Князева Е.Н. Случайность, которая творит мир (новые представления о самоорганизации в природе и обществе) / Е.Н. Князева // В поисках нового мировидения : И. Пригожин, Е. и Н. Рерихи. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
50. Корнєв М.Н. Соціальна психологія / М.Н. Корнєв, А.Б. Коваленко. – Підручник. – К., 1995. – 304 с.
51. Костомаров М. І. Книги буття Українського народу // Керило-Мефодіївське товариство. У 3-х томах / М. І. Костомаров. – К.: Вид. АН України, 1990. – Т. 1. – С. 256–280.
52. Крип'яткевич І. П. Історія України / Відп. ред. Шевченко, Якимович / І. П. Крип'яткевич. – Львів: Світ, 1990. – 550 с.
53. Крушинський В. Ю. Історія України. Події. Факти. Дати / В. Ю. Крушинський, Г. А. Левенець. – К.: Зодіак, 1993. – 176 с.
54. Кульчицький О. Світовідчуження українця / О. Кульчицький // Українська душа. – К., 1992. – С. 48–66.
55. Кульчицький С. В. З історії української державності / С. В. Кульчицький, М. Т. Настюк, Б. Й. Тишик. – Львів, 1992. – 256 с.
56. Лазоренко П. Україна: останній шанс / П. Лазоренко. – К., 1998. – 124 с.
57. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Львів: Просвіта 1992г. 270 с.
58. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів / В. Липинський // Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст. : Хрестоматія (за ред. О. І. Семківа) . – Львів: Світ, 1996. – С. 328-478.
59. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів (писані в 1919–1926 рр.) / В. Липинський. – Нью-Йорк, 1954. – С. 423–449.
60. Лисяк-Рудницький І. П. Нариси з історії нової України / І. П. Лисяк-Рудницький. – Львів, 1991. – 101 с.
61. Лисяк-Рудницький І. Роль України в новітній історії / І. П. Лисяк-Рудницький // Історія філософії України. Хрестоматія. – К., 1993. – 604 с.
62. Лосев А. Ф. Типы отрицания / А. Ф. Лосев // Диалектика отрицания отрицания. – М.: Политиздат, 1983. – С. 149-170.
63. Лутай В.С. Синергетична парадигма як філософсько-методологічна основа формування світоглядів ХХІ століття / В. С. Лутай // Філософія освіти ХХІ століття : проблеми і перспективи. Методологічний семінар : Зб. наук. пр. / За ред. В.П.Андрущенка. – К. : Знання, 2000. – Вип. 3 – С. 99-103.

64. Малик Я. Історія української державності / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. – Львів, 1995. – 344 с.
65. Моргул В. А. Суспільно-політичні проблеми розбудови громадянського суспільства в незалежній Україні: історичний аспект / В. А. Моргул. – Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2003. – 432 с.
66. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) / В. І. Муляр. – Житомир, 1997. – 214 с.
67. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – К.: "Обереги", 1992. – 88 с.
68. Носовский Г. В. Новая хронология и концепция древней истории Руси, Англии и Рима. В 2-х т. / Г. В. Носовский, А. Т. Фоменко. – М.: МГУ, 1996. – Т.1. – 448 с.; т. 2. – 320 с..
69. Носовский Г. В. Империя / Г. В. Носовский, А. Т. Фоменко. – М.: МГУ, 1996. – 756 с.
70. Огієнко І.Д. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І.Д. Огієнко. – К., 1994. – 74 с.
71. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: Історично-релігійна монографія / І. Огієнко. – Вінніпег, 1965. – 424 с.
72. Окінішев Л. Між Заходом і Сходом / Л. Окінішев // Розбудова держава. – 1997. – № 7-8. – С. 108–113.
73. Петров Віктор. Походження українського народу / Віктор Петров. – К., 1992. – 256 с.
74. Петров М. К. Самосознание и научное творчество / М. К. Петров. – Ростов-на-Дону: Изд. РГУ, 1992. – 220 с.
75. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1992. – 606 с.
76. Пономаренко Л. А. Основные характеристики украинского языка и перспективы его использования в роли международного / Л. А. Пономаренко // Прикладная лингвистика: Научно-методические материалы. – Житомир: ЖВУРЭ ПВО, 1992. – Вып. 5. – С. 117.
77. Потульніцький В. А. Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII-XX століть / В. А. Потульніцький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.
78. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (Крім ісландських саг) / О. Прицак. – К.: Обереги, 1997. – Т.1. – 1080 с.
79. Прицак О. Що таке Історія України / О. Прицак // Слово час. – 1991. – № 1. – С. 48–60.
80. Роллан Р. Жизнь Рамакришны. Жизнь Вивекананды / Р. Роллан. – Киев, 1991. – 344 с.
81. Рычков Ю. Г. История как фактор генетического развития народонаселения / Ю. Г. Рычков // Человек в системе наук. – М.: Наука, 1989. – С. 164–171.
82. Село мов писанка. Путівник із зеленого туризму. – Київ. 2001. – 64 с.
83. Тимонин Ю.А. Ксениалогическая парадигма эволюции систем. Духовність українства: Збірник наукових праць: випуск перший. /Ред. кол. Ю.М. Білодід та ін. / Ю.А. Тимонин. – Житомир: ред.-вид. відділ ЖДПУ, 1999. – С. 139–142.
84. Уемов А.И. Вещи, свойства, отношения / А.И Уемов. – М.: Изд АН СССР, 1963. – 184 с.
85. Феденко П. Вплив історії на український народний характер / П. Феденко // Науковий Збірник Вільного Університету у Празі. – Прага, 1942. – Т. 3. – С. 375–385.
86. Філософія. Курс лекцій. Навч. посібник. – К.: Либідь, 1994. – 576 с.
87. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – 603 с.

88. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К., 1992. – С. 3–36.
89. Церетели С. Б. Диалектическая логика / С. Б. Церетели. – Тбилиси: Мецниереба, 1971. – 468 с.
90. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. – К., 1992. – С. 66–97.
91. Шкіль А. Місце України у двоподілі світу / А. Шкіль // Євразійський огляд. – К., 1996. – С. 23–18.
92. Шлемкевич М. Душа і пісня / М. Шлемкевич // Українська душа. – К 1996. – С. 108–112.
93. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К. : МП Фенікс, 1992. – 168 с.
94. Югай Г. А. Философские проблемы теоретической биологии / Г. А. Югай. – М.: Мысль, 1976. – 247 с.
95. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – Мюнхен, 1993. – С. 164–166
96. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Я. Ярема // Збірник "Перший український педагогічний конгрес 1935 р. – Львів, 1938. – С. 16–18.
97. Maslow A.H. The Farther Reaches of Human Nature / A.H. Maslow. – N. Y.: Penguin Books, 1976. – 407 p.
98. Moreno J. L. Die Grundlage der Soziometrie. Wege zur Neuordnung der Gesellschaft / J. L. Moreno. – Köln und Oplanden, 1967. – S. 445–449.

SUMMARY

Historical and societal bases of the Ukrainian people spirituality and its civilization role are analyzed on a modern history and culturelogical landscape. The spirituality of Ukrainian ethnos is complexly explored on the joints of historical science, philosophy, sociology, synergetics and other scientific spheres in the context of the conception of integrity, allowing to make conclusion about boundary and paradoxical nature of spirituality of the Ukrainian people and its peculiar role in modern world history. The prospects of subsequent historical development of the Ukrainian state are cleared out.

Keywords: *Ukrainian ethnos, societal psyche, geopolitical role, culturelogical landscape, spirituality, self-identity, evolutional synergetic approach, sacral motivation of historical process*

АННОТАЦІЯ

Анализируются историко-социетальные основы духовности украинского народа и его цивилизационная роль на современном историко-культурологическом ландшафте. Духовность украинского этноса комплексным образом исследуется на стыках исторической науки, философии, социологии, синергетики и других предметных научных отраслей в контексте концепции целостности, что позволяет прийти к выводу о предельно-парадоксальной природе духовности украинства и его особой роли в современной мировой истории. Выясняются перспективы последующего исторического развития украинского государства.

Ключевые слова: *украинский этнос, социетальная психика, геополитическая роль, культурологический ландшафт, духовность, самоидентичность, эволюционно-синергический подход, сакральная мотивация исторического процесса*